

BOGUMIŁ GASEK
ORCID: 0000-0002-9213-0181
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Nowe tendencje w tematycznych słownikach polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich na przykładzie „Kieszonkowego słownika piłki nożnej” Yu. Fedorushkova

Wprowadzenie

Rosyjsko-polska i polsko-rosyjska leksykografia wzbogaciły się w 2018 roku o niewielką objętościowo, ale godną uwagi pozycję, jaką jest „Kieszonkowy słownik piłki nożnej rosyjsko-polski i polsko-rosyjski / Карманный русско-польский и польско-русский словарь футбола” Yu. Fedorushkova (2018, dalej: KSPN). Zastosowana metoda tworzenia słownika, jego zakres i sposób ekwiwalentyzacji są o tyle interesujące, że ich szczegółowa analiza może przyczynić się do sformułowania wniosków sprzyjających dalszemu rozwojowi nowoczesnej tematycznej leksykografii rosyjsko-polskiej i polsko-rosyjskiej.

Tytułem wstępu należy zaznaczyć, że dany słownik nie jest pierwszym dziełem leksykograficznym dotyczącym pola semantycznego „piłka nożna” na materiale wspomnianych języków. Zwracają uwagę przede wszystkim „Wielki słownik sportowy rosyjsko-polski” (2005) i „Wielki słownik sportowy polsko-rosyjski” (2007) Zbigniewa Fedusa¹. Dwa obszerne jednotomowe dzieła objęły swym zakresem dyscypliny olimpijskie oraz popularne (w momencie publikacji)

---

¹ Odrębna i wychodząca poza ramy danego opracowania kwestia to słowniki wielojęzyczne, zawierające w swojej strukturze część polską i rosyjską. Należy tu wymienić: „Słownik sportowy”, t. XII. „Piłka nożna”, Warszawa 1955; В.А. Гранаткин, Ю.И. Жуков, „Футбол – Football – Football – Fussball – Piłka nożna: спортивные термины на пяти языках – русский, français, English, Deutsch, polski”, Москва 1980; J. Taborek, „Das Wörterbuch der Fußballsprache. Polnisch – Russisch – Englisch – Deutsch”, Hamburg 2014.

sporty nieolimpijskie, a także dziedziny odnoszone czasem do kategorii hobby lub sposobu spędzania wolnego czasu (jak myślistwo czy wędkarstwo). Niebagatelną zaletą tego słownika była objętość – odnotowano w sumie około 50 000 jednostek w każdym tomie, w tym, co dość zrozumiałe ze względu na popularność danej dyscypliny, również słownictwo piłkarskie. Oprócz objętości do zalet słownika należy zaliczyć szczegółowe przedstawienie terminologii, w pewnym zakresie również wielowyzrazowej, i – na poziomie jednostek tego rzędu – zazwyczaj staranny dobór ekwiwalentów². Do minusów opracowania zaliczyłbym nieoznaczenie przycisku wyrazowego po stronie rosyjskiej, który uważam za element obligatoryjny w każdym słowniku, skonstruowanym w celach dydaktycznych i/ lub przekładowych³. O łącznej liczbie jednostek związanych z piłką nożną można sądzić na podstawie wydanego w 2012 roku opracowania „Piłka nożna. Słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim” (Fedus 2012) – słowniczką tego samego autora, opublikowanego w ramach serii zeszytów, z których każdy jest poświęcony innej dyscyplinie sportowej. Jak czytamy we wstępie, słownik zawiera „1455 ponumerowanych wyrazów i połączeń wyrazowych z zakresu piłki nożnej oraz podstawową ogólnosportową terminologię towarzyszącą tej dyscyplinie sportowej” (Fedus 2012). Wymienione trzy słowniki Zbigniewa Fedusa zawierają terminologię sportową wraz z bogatą frazematyką, natomiast nie znajdziemy w nich warstwy słownictwa potocznego i żargonowego.

Pewną liczbę ekwiwalentów z zakresu leksyki piłkarskiej podają wielkie słowniki przekładowe oraz różnego rodzaju rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie słowniki tematyczne. Do największych w tej ostatniej kategorii opracowań nadal należy „Słownik tematyczny rosyjsko-polski” (Rieger J./Rieger E. 2003), sporządzony bardzo starannie i pieczołowicie (bez literówek czy błędów akcentuacyjnych tak charakterystycznych dla współczesnych, nawet mniejszych, opracowań,

² W słowniku widoczna jest tendencja do podawania dwóch, czasami nawet trzech odpowiedników dla jednostki wyjściowej. W niektórych przypadkach można się zastanawiać nad zasadnością podania dodatkowego, mniej precyzyjnego odpowiednika, na przykład *faul* ~ brutalny *зрубый фол*; *зверский фол* (Fedus 2007:60).

³ Na inne ograniczenie w koncepcji słownika polsko-rosyjskiego zwrócił uwagę w swojej recenzji Artur Matkowski (2008b), pisząc o zdecydowanej przewadze nominacji nad formacjami werbalnymi. Rzeczywiście widoczna jest w tym względzie dysproporcja. W słowniku terminologii sportowej formacje werbalne powinny odgrywać znaczącą rolę (o czym dalej w tekście), natomiast podane przez recenzenta dane liczbowe są nieścisłe. Stwierdza on bowiem: „Na stronach 9 – 120 na pozycjach hasłowych (ułożonych alfabetycznie w zakresie od A do N) występuje zaledwie 8 [przy czym autor wymienia ich siedem — B.G.] czasowników, takich jak: *bronić* (s. 28), *chwycić* (s. 34), *iść* (s. 74), *jechać* (s. 76), *kapać się* (s. 80), *klamrować* (s. 83), *nadryfować* (s. 127), podczas gdy nawet pobieżne spojrzenie na wymienione strony pozwala wskazać inne „pozycje hasłowe” z bezokolicznikiem, na przykład *amortyzować*, *asekurować*, *atakować*, *balastować*, *bandażować*, *biec*, *biegać*, *biwakować*, *bronić*, *broczyć*, *brodzić*, *być*, *celować*, *chlapać*, *chodzić*, *chwycić*, *cucić*. Ponadto odbiorca słownika Fedusa dowie się, jak powiedzieć po rosyjsku *poddyktować rzut różny*, *podwyższyć wynik*, *wygrać na wyjeździe*, *wyjąć piłkę z siatki* itp. Słowniki sportowe Z. Fedusa charakteryzują bogactwo wielowyzrazowców, co zwiększa ich wartość praktyczną.

zazwyczaj dobrze dobrane odpowiedniki⁴, ale ograniczający się do podania terminologii piłkarskiej w postaci 89 par składających się zarówno z pojedynczych słów, jak i wielowyrazowców – por. Rieger J./Rieger E. 2003:559–561). Pokazną liczbę par przekładowych (139 wyrażen imiennych i 106 zwrotów czasownikowych) z interesującej nas dziedziny przyniósł piąty zeszyt „Podręcznego idomatykonu polsko-rosyjskiego” (Chlebda 2010:181–191) oraz późniejszy „Polsko-rosyjski słownik par przekładowych. Tom zbiorczy idiomatykonu polsko-rosyjskiego” (Chlebda 2014)⁵.

Tytuł słownika Fedorushkova zawiera określenie „kieszonkowy / карманный”. Pierwsze słowa wstępu, które warto przytoczyć w całości: „Słownik jest kierowany do miłośników piłki nożnej. W 2018 roku na rosyjskich stadionach odbędą się XXI Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej. Słownik ten ma wspomóc polskich kibiców w pokonywaniu barier językowych podczas pobytu w Rosji – głównie w rozmowach towarzyskich na temat futbolu w trakcie mistrzostw”, mogłyby zasugerować, że jest to opracowanie małe, okazjonalne i amatorskie. Jednak co najmniej kilka czynników decyduje o tym, że słownik zasługuje na analizę. Przede wszystkim jego wydaniu towarzyszyła refleksja teoretyczna wyrażona w artykule „Zwroty czasownikowo-rzeczownikowe o tematyce futbolowej w słowniku rosyjsko-polskim / polsko-rosyjskim” (Fedorushkov 2018), w którym autor przedstawił koncepcję utworzenia słownika, omawiając korpus tekstowy, sposób ekscerpcji materiału, doboru ekwiwalentów, oraz opisał trudności i rozterki pojawiające się w trakcie ustalania odpowiedników. Nie jest to więc po prostu zestawienie dwujęzycznych odpowiedników, ale rezultat pewnej szerszej koncepcji⁶. Przy stosunkowo niewielkiej liczbie par przekładowych (po 500) widzimy próbę objęcia szeroko rozumianej leksyki piłkarskiej, a więc nie tylko terminologii, ale również socjolektu i żargonu piłkarskiego. W słowniku uwzględniono wysoką formułiczność tekstów dotyczących piłki nożnej – co prawda hasła

⁴ W zakresie omawianej grupy tematycznej znalazłem jedną nieścisłość – *итрафной удар* i *пенальти* traktowane są jako rosyjskie synonimiczne określenia *rzutu karnego* (Rieger J./Rieger E. 2003:560). Jeszcze mniej precyzyjny pod tym względem jest wzmiankowany słownik Fedusa – znajdziemy w nim bowiem błędną relację *podyktować rzut karny* – *назначить итрафной; назначить итрафной удар* (Fedus 2007:179), chociaż w hasle *karny* podano właściwe odpowiedniki rosyjskie w zależności od dyscypliny sportowej (*пенальти, буллит* i in.) (Fedus 2007:242). W rzeczywistości rosyjsko-polska ekwiwalencja wygląda inaczej: *пенальти* lub *одинадцатиметровый итрафной удар* – rzut karny; *итрафной удар* – rzut wolny bezpośredni (por. Gasek 2017:154–155).

⁵ Zarówno seria zeszytów opolskiego idiomatykonu, jak i tom zbiorczy są bardzo ważnym dla rusycystyki opracowaniem o charakterze frazematycznym, tematycznym, przekładowym i dydaktycznym. Natomiast precyzja doboru niektórych odpowiedników z zakresu piłki nożnej była już przedmiotem omówienia (por. Gasek 2017:154–156).

⁶ Potwierdzają to słowa Fedorushkova: „Idea stworzenia słownika piłkarskiego zawierającego zwroty w języku rosyjskim w parze ze zwrotami w języku polskim pojawiła się zatem nie spontanicznie, lecz podczas ciągłego studiowania polskich oraz rosyjskich komentarzy sportowych zarówno w formie pisanej, jak i audiowizualnej” (Fedorushkov 2018:45).

otwierają pojedyncze słowa, ale w większości z nich odnajdziemy frazemy i to one tworzą większość par przekładowych. To daje podstawy do twierdzenia, że słownik nie tylko spełni zadanie sformułowane przez jego autora, lecz także pomoże w rozumieniu tekstów obcojęzycznych, produkcji tekstów i wypowiedzi w języku docelowym i może być wykorzystywany w praktyce translatorycznej w zakresie tłumaczenia tekstów zawierających szeroko rozumianą leksykę piłkarską. Ponadto jest to słownik nowy, co rodzi oczekiwanie, że odzwierciedla on aktualne rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie relacje przekładowe. Zwraca uwagę jego przejrzystość i oznaczenie miejsca przycisku we wszystkich słowach rosyjskich. Przyjrzyjmy się szczegółowo postulatowi teoretycznym⁷ i ich realizacji.

1. Korpus i ekscerpca materiału

Materiał słownikowy został wyekscerpowany ze specjalnie w tym celu utworzonego korpusu zawierającego zdigitalizowaną wersję dziesięciotomowej rosyjsko-języcznej encyklopedii „World Cups. Все чемпионаты мира по футболу” (Талиновский/Франков 2010) i liczącego 1 milion okazów (Fedorushkov 2018:48). Warto zatrzymać się nad kwestią wyboru tak skonstruowanego korpusu do dalszych działań. Encyklopedia jest opracowaniem nowym (powstałym w 2010 roku), traktującym o historii mistrzostw świata w piłce nożnej. Jako że dotyczy ona wydarzeń minionych, można przypuszczać, że narracja jest prowadzona zazwyczaj w czasie przeszłym, a tekst opisowy rzadko zawiera wstawki dialogiczne, co narzuca określone ograniczenia w używanych jednostkach języka. Można zatem się spodziewać, że w tego typu korpusie nie odnajdziemy takich sformułowań jak wykrzyknienia *Ну же! czy По своей!*, o których autor wspomina we wstępie do KSPN (s. 6). Taki korpus nakłada prawdopodobnie również inne ograniczenie – brak jednostek z „podwórkowego” aspektu piłki nożnej, a więc potencjalnych jednostek wyjściowych dla pol. – *grać w nogę; haratać w galę; mieć dziurawe nogi* [o bramkarzu]; *kapkować; szmata, puścić szmatę*⁸; *buda; stać na budzie* itp.⁹ „Zastosowano automatyczną metodę ekscerpacji. Następnie wyzyskane z korpusu jednostki były przez autora selekcjonowane, a ustalanie ekwiwalentów odbywało się ręcznie, po czym następo-

⁷ Punktem wyjścia jest tu wspomniany i cytowany już artykuł naukowy Fedorushkova (2018). Wstęp do słownika natomiast nie nadaje się najlepiej do tego celu, gdyż ze względu na swojego adresata jest napisany w popularnej formie i zawiera tylko podstawowe informacje.

⁸ Jak można sądzić, są to słowa z żargonu piłkarskiego, które utrwały się w polszczyźnie potocznej i można je usłyszeć w trakcie podwórkowych meczów, spotkań drużyn amatorskich, a nie wyłącznie w środowisku zawodowych piłkarzy (więcej na ten temat również w dalszej części artykułu).

⁹ Autor słownika zdaje sobie sprawę z określonych ograniczeń korpusu: „Osobną kwestią do omówienia stanowi swoisty idiolekt autorski podporządkowujący nie tylko oficjalne terminy, lecz także właściwe profesjolektowi piłkarskiemu leksemy, zwroty, a ponadto nieliczne wyrażenia i frazy w nieoficjalnych warstwach stylistycznych, na przykład między innymi potoczny, quasi-terminy, wyrażenia z żargonu kibiców itp.” (Fedorushkov 2018:48).

wał etap »weryfikacji multikonkretowej (szeroko rozumiane konteksty o tematyce piłkarskiej spoza korpusu)«” (Fedorushkov 2018:57).

Ze względu na wspomniane ograniczenia korpusu, gdyby w przyszłości koncepcja słownika miała podlegać dalszemu rozwojowi lub też stałby się on podstawą opracowania większego słownika, rozważyłbym zastosowanie jeszcze dwóch innych metod. Po przeprowadzeniu wstępnej automatycznej ekscerpacji z korpusu i selekcji materiału wyjściowego rozszerzenie hasłownika o słowa i wielowyrazowce pozyskane z dwóch źródeł. Pierwsze to rosyjskie słowniki leksyki i żargonu piłkarskiego. Za przykład może posłużyć „Словарь футбольного болельщика. Оле – оле – оле – оле!!!” (Никитина/Рогалева 2010) – słownik wymieniony zresztą w bibliografii KSPN – zawierający pokazną liczbę pseudonimów piłkarzy i trenerów, nazw klubów i ich kibiców, ale również określoną liczbę jednostek, które na pewno obecne są w komunikacji na tematy piłkarskie: *гостевать* ‘grać na wyjeździe’; *овёс* ‘spalony’; *пенка* ‘głupi błąd bramkarza skutkujący utratą gola’; *пенкин* ‘niezdarny bramkarz, który często popełnia głupie błędy, skutkujące utratą bramki’; *косить травку* ‘robić wślizg’; *порвать юбку* ‘strzelić bramkę, puszczając piłkę między nogami bramkarza’. Słownik ten przynosi aż trzy żargonowe określenia rzutu karnego: *пеналь* / *пендаль* / *пинок*. Jest to o tyle ważne, że w KSPN pojawia się leksem *karniak*, ale jedynie w parze z neutralnym ros. *пенальти*. Brakuje również pary *strzelić karniaka* i *забить пеналь*¹⁰.

Drugie źródło to relacje sportowe. Bardzo ciekawa może być ekscerpacja ręczna materiału w trakcie słuchania komentarzy radiowych dostępnych na stronach internetowych poszczególnych stacji radiowych w czasie największych imprez sportowych (mistrzostw Europy lub świata) – komentarz sportowy, zwłaszcza w wersji radiowej, jest bardzo obrazowy i zawiera spektrum aktualnie używanej leksyki i frazematyki – jednostki oficjalne, potoczne i żargonowe. Wysłuchanie kilkunastogodzinnej próbki z ekscerpacją ręczną to zadanie wykonalne dla pojedynczego badacza.

Nowocześniejszą odmianą tej metody byłoby utworzenie korpusu równoległego zawierającego tworzone niemalże na żywo tekstowe wersje komentarzy meczów piłkarskich dostępne w obydwóch językach¹¹ i posłużenie się metodą ekscerpacji automatycznej. W tym przypadku teksty mogłyby dotyczyć tych samych spotkań, co zwiększa prawdopodobieństwo wyzyskania wielu frazematycznych par przekładowych.

¹⁰ Ten frazem jest o tyle istotny, że polszczyzna zna „odpiłkarskie” połączenie *wypić karniaka* ‘wypić zaległą porcję alkoholu w przypadku spóźnienia na imprezę’, którą „obsługuje” rosyjski frazem *выпить штрафную* z komponentem często w polskich słownikach błędnie identyfikowanym z *rzutem karnym*.

¹¹ W wersji rosyjskiej może to być na przykład Live Result. Футбол онлайн – результаты и счета матчей, видео голов и трансляции Онлайн: <https://www.liveresult.ru/#ixzz6EoT528cg>, a polskiej – Gol24: <http://gol24.pl>.

2. Ekwiwalentyzacja

Zaletą słownika jest zazwyczaj precyzyjny dobór ekwiwalentów. Za sukces należy uznać wskazanie wielu odpowiedników równoważnych pod względem stylistyczno-pragmatycznym, przy czym autorowi udało się ustalić pojedyncze ekwiwalenty nawet na poziomie żargonu piłkarskiego¹². Porównajmy:

горчичник żarg. piłk. → *карточка* żółtko żarg. piłk.; *żółty kartonik*; *żółta kartka*;

ногояч żarg. kib. → *футбол* noga żarg. piłk.; *piła* żarg. piłk.; *piłka nożna*; *футбик* żarg. piłk. → *футбол* noga żarg. piłk.

банка żarg. zaw. (= скамейка запасны х) *ławka* żarg. zaw.; *ławka*; *ławka rezerwowych*

▪ *уйти на банку* ▪ *pójść na ławę*

▪ *усадить на банку* ▪ *odesłać na ławę*; *odesłać na ławkę*; *posadzić na ławę*; *posadzić na ławkę*.

We wszystkich tych przypadkach udało się uzyskać ekwiwalencję na poziomie określeń żargonowych¹⁴, natomiast zgodnie z ogólną koncepcją słownika odbiorca otrzymuje dodatkowo również neutralne określenia synonimiczne, które pomogą mu się zorientować w znaczeniu jednostki wyjściowej.

W innym przykładzie widzimy jednak pewną niekonsekwencję:

точка żarg. piłk. (= отметка одиннадцатиметрового удара) *wapno* żarg. piłk.

▪ *судья указал на точку* ▪ *sędzia wskazał na wapno*.

KSPN podaje nam relację pol. żargon – ros. żargon wraz z ujednoznaczniającą znaczenie oficjalną nazwą. Jednak w synonimicznym haśle z neutralną jednostką wyjściową jako odpowiednik podano wyłącznie żargonowe pol. *wapno*. Porównajmy:

отметка одиннадцатиметрового удара (= *точка* żarg. piłk.) → *удар* *wapno* żarg. piłk.

¹² Używam tu terminologii zastosowanej w KSPN. Dalej w tekście o rozróżnieniu żargonu piłkarskiego i potocznych o pochodzeniu żargonowym.

¹³ Tu i dalej w cytowanym materiale słownikowym oraz w innych fragmentach tekstu nie stosuję kursywy do oznaczenia kwalifikatorów ze względu na wymogi redakcyjne czasopisma.

¹⁴ Podobnych par przekładowych można byłoby odnotować więcej, na przykład (podaję własne propozycje odpowiedników): *бить пыром* – *kopać z czuba*; *мариновать банку* – *grzać ławę*; *сгонять договорняк* – *wydrukować wynik* itp.

Mogłoby to wskazywać, że w języku polskim nie ma oficjalnej nazwy lub nie jest ona używana. W rzeczywistości, przynajmniej jak wynika z oficjalnych „Przepisów gry” (Przepisy 2019/20:263) w piłkę nożną, tak nazwa istnieje – jest *to punkt karny*.

Precyzyjny dobór ekwiwalentów jest widoczny w dodanych do części zasadniczej rozmówkach. Widzimy tu po prawej stronie odpowiedniki przekładowe – jednostki realnie stosowane przez rodzimych użytkowników języka docelowego w analogicznych sytuacjach komunikacyjnych, na przykład *Czy ta kurtka jest w promocji? Эта куртка со скидкой?* (KSPN:12) (przy leksemowej relacji *promocja – акция*); *Muszę się dostać na stadion Łużniki. Мне нужно попасть на стадион Лужники* (KSPN:11); *Ile będzie mnie kosztowała naprawa samochodu? Во сколько мне обойдётся ремонт машины?* (KSPN:17).

Analiza innych przykładów wskazuje na ciekawą tendencję – niekiedy jednostce neutralnej w języku polskim odpowiada w języku rosyjskim potocyzm, na przykład *Ile kosztuje woda gazowana? Сколько стоит газировка?* Widzimy, że zamiast formalnej „słownikowej” relacji *woda gazowana – газированная вода* po prawej stronie znalazła się pot. *газировка*, co wynika z realnego użycia mownego. Na podobnej zasadzie ustalona została również para przekładowa: *Poproszę kieliszek czerwonego wina. Бокал красного, пожалуйста* (KSPN:16), chociaż w tym konkretnym przypadku możliwe byłoby i rosyjskie *Бокал красного вина, пожалуйста*. Natomiast w innym przypadku potoczny rosyjski odpowiednik formy wyjściowej jest raczej wynikiem subiektywnego wyboru autora. Porównajmy: *Przepraszam, czy mogę zapłacić kartą kredytową / gotówką? Извините, можно заплатить кредиткой / наличными?* (KSPN:13). Wydaje się, że równowaga pragmatyczna zostałaby osiągnięta w dwóch innych wariantach: *Przepraszam, czy mogę zapłacić kartą / gotówką? Извините, можно заплатить карточкой / наличными? Przepraszam, czy mogę zapłacić kartą kredytową / gotówką? Извините, можно заплатить кредитной картой / наличными?*

3. Problem synonimii

Ekwiwalenty słownikowe to pary jednostek, które winny pokrywać się pod względem semantyki oraz być maksymalnie zbliżone w zakresie stylistyki, częstotliwości użycia i typowego kontekstu występowania. O poważniejszych rozbieżnościach dotyczących któregokolwiek z wymienionych ekwiwalentów należy odbiorcę informować, co autor słownika czyni za pomocą systemu kwalifikatorów. Natomiast duże rozbieżności (w skrajnym przypadku niemożność ustalenia odpowiednika) zmuszają leksykografa do zastosowania mało pożądanego rozwiązania w postaci ekwiwalentu opisowego bądź przybliżonego. W zasadzie w słowniku zrezygnowano z tego zabiegu, lojalnie informując czytelnika, że do słownika nie trafiły „zwroty, które nie mają odpowiedników” (KSPN:6). Nie jestem pewny,

czy nie lepiej jednak byłoby włączyć potencjalnie bezekwiwalentowe jednostki – w ten sposób odbiorca mógłby dowiedzieć się o ich istnieniu, zrozumieć znaczenie, otrzymując ekwiwalent opisowy. Niewykluczone, że dla części z nich udałooby się jednak ustalić odpowiednik.

Nierzadko przy sporządzaniu słownika można zetknąć się z inną sytuacją – wielością potencjalnych odpowiedników jednostki wyjściowej, które należy zredukować, pozostawiając najtrafniejsze. Lektura różnych słowników przekładowych nie pozostawia złudzeń, że ciągi bliskoznaczników oddzielanych jedynie przecinkiem (średnikiem lub ukośnikiem) są dość powszechnie spotykane. W omawianym słowniku widzimy próbę zróżnicowania niektórych bliskoznaczników – i tak autor uznał zapewne, że *болельщик* i *фанат* to nie jest dokładnie to samo w języku rosyjskim, dlatego możemy odnaleźć dwa różne hasła i, co za tym idzie, różne ekwiwalenty polskie. Porównajmy:

болельщик kibic

- *завоевать сердца болельщиков* ▪ *zdobyc serca kibiców*
  - *рѣв болельщиков* ▪ *ryk kibiców*
- фанат* por. *болельщик*
fan
- *околофутбольный фанат* → *хулиган* ▪ *pseudokibic*
  - *фанат футбольного клуба* ▪ *fan klubu piłkarskiego*.

W drugim przypadku widzimy odsyłacz do hasła *болельщик*, a więc pewną sugestię, że w określonych kontekstach te dwa słowa mogą być używane w zbliżonym znaczeniu, co jest zresztą zgodne z prawdą.

Inaczej rzecz ma się z leksemem *рефери* – wskazuje się dla niego ros. synonimy *судья* i *арбитр* oraz prawostronny niezróżnicowany ciąg:

рефери (= *судья*; = *арбитр*) – *sędzia, arbiter*:
рефери встречи сędzia spotkania.

Z kolei:

- судья* (= *арбитр*, = *рефери*) *sędzia; arbiter*
- *главный судья* ▪ *główny sędzia*
  - *назначить судью [на матч]* ▪ *wyznaczyć arbitra [na mecz]*
  - *оспаривать решение судьи* ▪ *kwestionować decyzję sędziego; podważać decyzję sędziego*
  - *ошибка судьи* ▪ *błąd sędziego; błąd arbitra*
  - *помощники судьи* (= *боковые арбитры*) ▪ *sędziowie asystenci*
  - *арбитр* (= *судья*; = *рефери*) *sędzia; arbiter*
  - *боковой арбитр* → *судья*

- *sędzia asystent; sędzia boczny*
arbiter судья
- *błąd arbitra* ▪ *ошибка судьи*
- *wyznaczyć arbitra [na mecz]* ▪ *назначить судью [на матч]*
sędzia (= arbiter)
судья; арбитр; рефери
- *błąd sędziego* ▪ *ошибка судьи*
- *główny sędzia* ▪ *главный судья*
- *kwestionować decyzję sędziego* ▪ *оспаривать решение судьи*
- *sędzia boczny* ▪ *боковой арбитр*
- *sędzia spotkania* ▪ *рефери встречи*
- *sędziowie asystenci* ▪ *помощники судьи; боковые арбитры.*

Wadą takiego rozwiązania jest zacieranie różnic (stylistycznych, pragmatycznych, semantycznych) między poszczególnymi odpowiednikami oraz zrzucanie na barki odbiorcy słownika konieczności ewentualnego dokonania dyferencjacji użycia poszczególnych ekwiwalentów. W przypadku użytkownika mniej wyrobionego może dojść do utożsamiania z sobą poszczególnych odpowiedników. Użytkownik profesjonalny, a więc na przykład tłumacz, sam będzie musiał dokonać właściwego wyboru na podstawie stosowanego przez siebie algorytmu weryfikacji ekwiwalentów. Od krytyki tego typu haseł słownikowych powstrzymuje mnie jednak świadomość sposobu funkcjonowania leksyki i frazematyki piłkarskiej w komentarzach i relacjach sportowych – zasada „jedno pojęcie – jeden termin”, charakterystyczna dla tekstów specjalistycznych, zaburza jedno z podstawowych zaleceń stylistyki zarówno języka polskiego, jak i rosyjskiego, a więc unikania powtórzeń. Z tego względu *mecz* bywa zamiennie nazywany przez komentatorów sportowych i dziennikarzy *spotkaniem*, *rzut rożny* – *kornerem*, *piłka nożna* – *futbolem*, *piłka* – *futbolówką* itp. W języku polskim widać tu pewną prawidłowość – funkcję stylistycznego zróżnicowania wypowiedzi pełnią często zapożyczenia. Nie inaczej jest w języku rosyjskim – *угловой удар* i *корнер*; *искусственное положение вне игры*; *искусственный офсайд* i *офсайдная ловушка*. Jednakże nie zawsze ta zasada odnosi się do oficjalnego nazewnictwa. Porównując synonimy *piłka nożna* i *futbol*, można zauważyć, że oficjalna nazwa dyscypliny to jednak *piłka nożna*, podobnie mamy Polski Związek Piłki Nożnej (a nie futbolu) oraz Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej. Z wymienionych względów stosowanie w pojedynczych przypadkach w słowniku piłkarskim prawostronnych synonimów uważam za uzasadnione. Ważne jednak, aby odbiorca otrzymywał dodatkowe wskazówki interpretacyjne, co w KSPN przyjmuje postać kwalifikatorów i ilustrujących użycie przekładowych par frazemów.

Niewątpliwie wskazywanie niuansów użycia poszczególnych synonimicznych ekwiwalentów zwiększa wartość użytkową tego typu opracowania. W KSPN odbywa się to na dwa znane w leksykografii sposoby – poprzez zastosowanie kwa-

lifikatorów oraz ilustrujących użycie przekładowych par frazemów. W praktyce pierwszy zabieg przybiera formę jak w przykładzie: *мелкий нац короткие подание; klepka żarg. piłk.; gra z kija żarg. piłk.* Drugi – jak na przykład w przytoczonych synonimicznych hasłach dotyczących sędziego piłkarskiego. Łatwo zauważyć, że największą liczbę frazematycznych par przekładowych wśród trzech synonimów (*арбитр; рефери; судья*) zawiera hasło *судья*. Frazemy są gotowym budulcem do tworzenia poprawnych wypowiedzi i tłumaczeń, jednak analizując konkretne przykłady, odbiorca może nabrać pewnych wątpliwości dotyczących użycia poszczególnych synonimicznych komponentów – czy *судья spotkania* to po ros. wyłącznie *рефери*, czy również na przykład *судья*. Jest to więc pytanie o stopień idiomatyczności poszczególnych połączeń, które jednak nie zmienia faktu, że czytelnik otrzymuje gotowe do użycia i poprawne ekwiwalenty drugojęzyczne. Nieco inaczej oceniam „konstrukcję” poniższego hasła:

тренер selekcjoner; trener
главный тренер selekcjoner
тренер сборной selekcjoner reprezentacji.

Z takiego zapisu mogłoby wynikać, że *selekcjoner* i *тренер* to odpowiedniki, które mogą być stosowane zamiennie, natomiast przytoczone frazemy powinny podpowiedzieć odbiorcy, jaka jest poprawna łączliwość i typowe użycie wskazanych synonimów. W tym jednak konkretnym przypadku nie udało się osiągnąć wspomnianego celu, ponieważ z danego układu hasła wynikałoby, że *selekcjoner* to zarówno *тренер*, jak i *главный тренер*. Tymczasem w języku polskim *тренер* to hiperonim (według WSJPŻ ‘osoba, która przygotowuje zawodników lub drużynę do udziału w zawodach’), a *selekcjoner* – hiponim (według WSJPŻ ‘тренер, który dobiera skład drużyny na ważne imprezy sportowe’)¹⁵, a bliskoznacznikiem dla *тренер* jest *szkoleniowiec*. Zachowując koncepcję słownika, można byłoby przekonstruować hasło, nadając mu następujący kształt:

тренер – trener; szkoleniowiec
главный тренер – selekcjoner
тренер сборной – selekcjoner reprezentacji.

4. Zakres tematyczny

Zgodnie z deklaracją autorską KSPN „zawiera nie tylko podstawowe wyrazy oraz połączenia wyrazów, stanowiące oficjalne sportowe terminy, ale też wyrazy, wyrażenia i zwroty używane w polskim i rosyjskim socjolekcie futbolowym, również niektóre popularne wyrażenia z żargonu piłkarzy i kibiców” (KSPN:4–5).

¹⁵ W części polsko-rosyjskiej znajdziemy hasło selekcjoner *главный тренер; тренер сборной*.

Zwracając uwagę na słownictwo żargonowe, moim zdaniem należy odróżniać słowa o pochodzeniu żargonowym, które utrwały się w warstwie potocznej języka sportu, od żargonu piłkarzy i trenerów. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z leksyką, która została spopularyzowana w szerszych kręgach społecznych (często za sprawą mediów¹⁶) i jest zrozumiała dla ogółu, w drugim – ze słownictwem używanym w stosunkowo wąskim kręgu osób – piłkarzy i ich najbliższym otoczeniu (trener, być może obsługa techniczna itp.). O przynależności do pierwszej kategorii świadczy obecność danych jednostek w środkach masowego przekazu (relacje prasowe, internetowe, radiowe i telewizyjne), przy czym sygnałem „deżargonizacji” określonej jednostki jest nieużywanie cudzośliwu i/lub operatorów metatekstowych *tak zwany; jak mówią piłkarze; jest takie określenie w żargonie piłkarskim* itp. Niektóre leksemy oznaczone w KSPN jako żarg. piłk. odnajdziemy w WSJPŻ z kwalifikatorami sport., pot. (na przykład *żółtko; wapno; klepka; jedenastka*) lub pot. (na przykład *noga*).

Natomiast żargon *stricte* piłkarski jest dość hermetyczny. Pośrednio to sprostowanie potwierdza treść dwóch dostępnych w serwisie YouTube rozmów z autorem słownika „Mowa trawa. Słownik piłkarskiej polszczyzny” (Rostoń 2011) Marcinem Rosłoniem – piłkarzem, a następnie komentatorem sportowym, którą przeprowadził znany dziennikarz sportowy, redaktor naczelny „Przeglądu Sportowego” w latach 2013–2017, Michał Pol. Komentator i ekspert piłkarski, zadając pytania dotyczące powstawania słownika i zawartego w nim słownictwa, przyznał, że z niektórymi określeniami spotkał się po raz pierwszy właśnie podczas lektury słownika Rosłonia. Następnie skonstruował wywiad, używając – jak można mniemać – nieznanymi sobie słów i wyrażeń – por. *tarzan* [czyt. tażan]; *obserwator z ONZ; diesel; mistrz treningu; kopać się w czoło* (Tarzan, Diesel czy Obserwator ONZ?).

Ciekawym zadaniem dla leksykografa byłoby przeanalizowanie również tej kategorii leksyki w dwóch językach. Ekwiwalentyzacja chociaż części jednostek byłaby szczególnie pomocna dla tłumaczy.

Wydaje się, że wśród żargonizmów podanych w KSPN zabrakło tych, które często pojawiają się w relacjach medialnych, a więc na przykład *zadyma* czy *ustawka*. W części rosyjsko-polskiej mamy *околофутбольных фанатов* i *pseudokibiców*. Brakuje natomiast pary przekładowej z polskim *kibol*.

Oprócz wyróżnionych połączeń terminologicznych oraz jednostek o pochodzeniu żargonowym i *stricte* żargonowych moim zdaniem warto w przyszłości pomyśleć o poszerzeniu słownika o najczęściej używane w szeroko rozumianym

---

¹⁶ Rosyjski językoznawca Aleksandr W. Sawczenko zauważa, że w języku komentatorów sportowych spotykane są wyrażenia pseudosportowe („псевдоспортивные выражения”), a więc sformułowania stworzone na bazie języka piłkarzy, jednak przez nich nieużywane. Jako przykład (posiłkując się opinią byłego piłkarza i komentatora sportowego W. Masłaczenki) podaje on frazemy *попасть в раму* i *поставить мяч на точку* (Савченко 2015:37).

kontekście piłkarskim¹⁷ frazemy, na przykład: *bramka kontaktowa; bramkarz skapitulował; dojechać do piłki; gra do jednej bramki; grupa śmierci; grać ławkę; interwencja bramkarska; linia obrony; mecz towarzyski; nagła śmierć; niesportowe zachowanie; oddać strzał na bramkę; parada bramkarska; pojedynek z bramkarzem; przetrzymać piłkę; przywilej korzyści; stały fragment gry; strzał w światło bramki; strzelać z czuba; szanować piłkę; utrzymać się przy piłce; wydrukować wynik; wygrać do zera; wznowić grę na własnej połowie; zacząć od własnej bramki; zagranie z pierwszej piłki; zgasić piłkę; złota bramka; zmieniać barwy klubowe. Możliwie szerokie uwzględnianie tego typu frazematyki jest tym bardziej wskazane, że jest ona również wykorzystywana w kontekstach pozasportowych – w użyciu metaforycznym, głównie w publicystyce społeczno-politycznej.*

Słusznie autor zwraca uwagę na znaczenie formacji czasownikowych: „akcent w słowniku został położony na zwroty czasownikowo-rzeczownikowe” (por. KSPN:5). Poszedłbym dalej (za ciosem), uwzględniając w słowniku jeszcze większą liczbę formacji werbalnych, na przykład zamiast *spalony – odgwizdać spalonego*; nie tylko *pulapka ofsajdowa* (tego frazemu KSPN nie odnotowuje), ale *zastawić pulapkę ofsajdową* itp. Wynika to ze względów czysto pragmatycznych – znacznie łatwiejsze jest ustalenie nominacji w języku docelowym (często¹⁸ wystarcza tu zmiana języka w Wikipedii) niż poprawnego połączenia z czasownikiem (niejednokrotnie wymaga to przeprowadzenia dość skomplikowanych operacji tekstowych).

KSPN mimo niewielkiej objętości i popularnej formy jest pozycją zasługującą na uwagę. Dzięki zgromadzeniu aktualnego i bogatego materiału frazematycznego, starannemu doborowi ekwiwalentów i efektywnym metodom różnicowania odcieni stylistycznych komponentów poszczególnych par przekładowych może on zostać scharakteryzowany jako nowoczesny tematyczny słownik przekładowy. Nie mniej istotne jest to, że koncepcja słownika została opisana w artykule teoretycznym, a metoda ekscerpacji jednostek wyjściowych i doboru ekwiwalentów dają podstawy do rozszerzania jego objętości i doskonalenia sposobów ekwiwalentyzacji oraz prezentacji pozyskanych par przekładowych.

Dalsze prace nad słownikiem rosyjsko-polskim i polsko-rosyjskim, ukierunkowane na rozszerzenie jego zakresu tematycznego, zwiększenie liczby par przekładowych, poszerzenie korpusu i ewentualne uzupełnienie metody ekscerpacji automatycznej, także poprzez wprowadzanie materiału uzyskanego drogą ekscerpacji tradycyjnej, mogą przynieść niezwykle ciekawe rezultaty. Tak szeroko

¹⁷ Zwłaszcza medialnym. Jak słusznie zauważa J. Murrmann, „język dziennikarzy sportowych i komentatorów zawiera natomiast liczne metafory, hiperbole, neologizmy i wyszukane porównania” (Murrmann 2015:247).

¹⁸ „Często”, gdyż i tu znajdziemy różnego rodzaju wyjątki. Wskazanie relacji przekładowej *przywilej korzyści – отложенный штраф* wymaga posiadania określonych kompetencji translatorskich (umiejętność poszukiwania i **weryfikacji** odpowiedników).

pojmowana leksyka i frazematyka rosyjska leksyka piłkarska pozwoli na ukazanie niemałego wycinka rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich relacji przekładowych przy założeniu, że uda się utrzymać dotychczasową wysoką precyzję doboru ekwiwalentów. Wydaje się, że perspektywiczny był rozwój opracowania w kierunku słownika wykorzystywanego w celach stricte przekładowych. W takim przypadku zasadne wydaje się podjęcie następujących kroków:

— maksymalne uwzględnienie żargonu komentatorów sportowych oraz zawodników;

— dążenie do jeszcze większej precyzji przy ustalaniu ekwiwalentów przez zmniejszenie liczby odpowiedników nierównoważnych semantycznie i ograniczenie prawostronnej synonimii do przypadków, gdy zastępowalność drugojęzycznych odpowiedników nie rodzi poważniejszych konsekwencji.

Takie działania w moim przekonaniu pozwolą również na jeszcze większe udoskonalenie metod pozyskiwania materiału słownikowego i ustalania ekwiwalentów oraz niuansowania właściwego użycia poszczególnych par przekładowych. Zdobyte w ten sposób doświadczenie być może będzie można ekstrapolować na inne obszary leksykografii przekładowej, co przyczyni się do jej dalszej modernizacji i rozwoju.

Bibliografia

- CHLEBDA Wojciech (red.), 2008, Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, z. 3, Opole.
 CHLEBDA Wojciech (red.), 2010, Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, z. 5, Opole.
 CHLEBDA Wojciech (red.), 2014, Polsko-rosyjski słownik par przekładowych. Tom zbiorczy idiomatykonu polsko-rosyjskiego (z. 1–5), Opole.
 FEDORUSHKOV Yury, 2018, Zwroty czasownikowo-rzeczownikowe o tematyce futbolowej w słowniku rosyjsko-polskim / polsko-rosyjskim, w: *Studia Rossica Posnaniensia XLIII*, s. 45–62.
 FEDUS Zbigniew, 2005, *Wielki słownik sportowy rosyjsko-polski*, Warszawa.
 FEDUS Zbigniew, 2007, *Wielki słownik sportowy polsko-rosyjski*, Warszawa.
 FEDUS Zbigniew, 2012, *Piłka nożna: słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, Wrocław.
 GASEK Bogumił, 2017, *Polsko-rosyjska leksykografia par przekładowych: stan aktualny i perspektywy*, w: *Slavia Orientalis LXVI*, nr 1, s. 139–169.
 ГРАНАТКИН Валентин / ЖУКОВ Юрий, 1980, Футбол – Football – Fussball – Piłka nożna: спортивные термины на пяти языках – русский, français, English, Deutsch, polski, Москва. (GRANATKIN Valentin / ŽUKOV Ůrij, 1980, Futbol – Football – Fussball – Piłka nożna: sportivnye terminy na pãti àzykah – russkij, français, English, Deutsch, polski, Moskva).
 KSPN: Fedorushkov Yury, 2018, *Kieszonkowy słownik piłki nożnej rosyjsko-polski i polsko-rosyjski / Карманный русско-польский и польско-русский словарь футбола*. (KSPN: Fedorushkov Yury, 2018, *Kieszonkowy słownik piłki nożnej rosyjsko-polski i polsko-rosyjski / Karmannyj russko-pol'skij i pol'sko-russkij slovar' futbola*).
 MATKOWSKI Artur, 2008a, *Jednostki języka sportu a leksykografia*, w: *Studia Filologiczne* 2, s. 75–84.
 MATKOWSKI Artur, 2008b, *Wielki słownik sportowy polsko-rosyjski – recenzja*, w: *Przegląd Rუსystyczny* 30, nr 4, s. 149–152.

- MATKOWSKI Artur, 2010, Sport (3). W stronę Euro 2012: futbol, w: Chlebda W. (red.) Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, z. 5, Opole, s. 181–191.
- MURRMANN Julia, 2015, Język sportu w ujęciu leksykografów. Analiza terminograficzna wybranych słowników z terminologią sportową, w: Socjolingwistyka XXIX, s. 245–267.
- НИКИТИНА Татьяна / РОГАЛЁВА Елена, 2010, Словарь футбольного болельщика. Оле – оле – оле – оле!!!, Москва (NIKITINA Tat'ana / RO GALĚVA Elena, 2010, Slovar' futbol'nogo bolel'shika. Ole – ole – ole – ole!!!, Moskva).
- RIEGER Janusz / RIEGER Ewa, 2003, Słownik tematyczny rosyjsko-polski, Warszawa.
- САВЧЕНКО Александр, 2015, «Спортивная фразеология» современного русского языка: общая характеристика и основные особенности, w: Мир русского слова № 4, s. 31–37. (SAVČENKO Aleksandr, 2015, «Sportivnaâ frazeologiâ» sovremennogo russkogo âzyka: obšââ harakteristika i osnovnye osobennosti, w: Mir russkogo slova nr 4, s. 31–37).
- ROSŁOŃ Marcin, 2011, Mowa trawa: słownik piłkarskiej polszczyzny, Wrocław. Słownik sportowy, t. XII. Piłka nożna, Warszawa 1955.
- ТАВОРЕК Janusz, 2014, Das Wörterbuch der Fußballsprache. Polnisch – Russisch – Englisch – Deutsch, Hamburg.
- ТАЛИНОВСКИЙ Борис / ФРАНКОВ Артём, 2010, World Cups. Все чемпионаты мира по футболу, Киев, Т. I–X. (TALINOVSKI Boris / FRANKOV Artëm, 2010, World Cups. Vse čempionaty mira po futbolu, Kiev, t. I – X.
- WSJPŻ: Żmigrodzki Piotr (kier. projektu), Wielki słownik języka polskiego, <http://wsjp.pl/> (dostęp: 14.03.2020).

Źródła internetowe

- Dlaczego niewykorzystane sytuacje się mszczą, czyli Marcin Rosłoń o książce „Mowa Trawa” https://www.youtube.com/watch?v=BFKF_Qgz0Nc (dostęp: 22.02.2020).
- Gol24, <http://gol24.pl>.
- Live Result. Футбол онлайн – результаты и счета матчей, видео голов и трансляции. Онлайн: <https://www.liveresult.ru/#ixzz6EoT528cg>. (Futbol onlajn – rezul'taty i sčeta matčej, video golov i translâcii. Onlajn: <https://www.liveresult.ru/#ixzz6EoT528cg>).
- Przepisy Gry 2019/20. Postanowienia Polskiego Związku Piłki Nożnej, https://www.pzpn.pl/public/system/files/site_content/941/3245-Przepisy_Gry_2019_2020_Internet_Final.pdf.
- Tarzan, Diesel czy Obserwator ONZ? – Marcin Rosłoń o swojej książce „Mowa Trawa” <https://www.youtube.com/watch?v=ugd4yhCh6I> (dostęp: 22.02.2020).

New trends in thematic Russian-Polish and Polish-Russian dictionaries based on the Pocket Football Dictionary by Yu. Fedorushkov

This article presents an analysis of current trends in Russian-Polish and Polish-Russian thematic translation lexicography in terms of the football-related lexicon. The point of departure for the analysis is a small dictionary, intended for a broad audience, which was compiled by means of the modern method of excerption of a specially constructed corpus, containing a rich collection of phrases and precisely determined equivalents – the Russian-Polish and Polish-Russian Pocket Football Dictionary. As a result of critical analysis, the author formulated several conclusions concern-

ing the modification of the corpus, which is the basis for compiling similar translation dictionaries, the scope of the lexicon and phrases included in the dictionary, as well as the methods of determining and presenting equivalents.

Keywords: Russian-Polish and Polish-Russian translation lexicography, thematic dictionary, dictionary and translation equivalents, football terminology.